

OROL HAVZASI GEOEKOLOGIK MUAMMOLARINING O‘ZBEKISTON RANGTASVIRIDA AKS ETISHI

Rayimov Furqat

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

Rangtasvir (dastgohli rangtasvir) magistratura mutaxassisligi 1-kurs magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada orol havzasi geoekologik muammolarining o‘zbekiston rangtasvirida aks etgan asarlarning ahamiyati xaqida, ijodkor oldida turgan vazifa va uni qay tarzda bajarishni yo‘l yo‘riqlarini ko‘rsatib berishga harakat qildindi. Mazkur mavzuda ijod qilgan O‘zbekiston rassomlari ijodi va ularning ushlublari o‘rganib chiqilgan. Mazkur mavzuni to‘liq yoritishga qaratilgan bu maqola bo‘lajak rassomlar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan ma‘lumotlarga e‘tibor qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Orol dengizi, Orol fojiasi, eksperimentator.*

THE IMPORTANCE OF COMPOSITION IN THE WORKING OF A PAINTING WORK

***Annotation:** This article describes the importance of the geo-ecological problems of the Aral Basin in the painting of Uzbekistan, the task facing the Creator, and how to accomplish it. The work of Uzbek artists who worked on this topic and their styles are studied. This article, designed to fully cover this topic, focuses on the information that future artists should learn.*

***Key words:** The Aral Sea, the Island tragedy, the experimenter.*

Qoraqalpog‘iston Respublikasining Orol dengizi haqida o‘rganadigan bo‘lsak, u o‘z o‘tmishida uch marta qurigan, deyishadi. Avvalgi ikki marotaba dengizning qurishiga tashqi bosqinchilik oqibatida Amudaryo oqimi Uzboy o‘zani orqali Kaspiy dengiziga burilishi sabab bo‘lsa, bizning davrimizdagi ekologik inqiroz xalqimizni paxta bilan bo‘g‘izlagan mustamlakachilik siyosatining qat‘iy rejalashtirilgan maqsadi edi. Mo‘ynoqning bahori bilan kuzi – asal oyidagi kelinchakka o‘xshaydi.

Ertalab musaffo uygʻongan quyosh peshindan keyin shimoldan esgan tuz qum aralash shamol bilan xiralashib, baʼzi vaqtlari koʻzni ochtirmaydi, lekin kechqurun quyosh yana tiniq, musaffo holiga qaytadi. Shu kunga qadar Orol toʻgʻrisida yozilgan bitiklar, nutqlar va vaʼdalardan suv chiqarish mumkin boʻlganida edi, dengizni allaqachonlar toʻldirgan boʻlardik. Lekin suv jonivor Orolga faqat ikki daryodangina keladi...

Olimlar bilan yozuvchi-shoirlar, rassomlarga rahmat, oʻzlarining takliflariyu, bitiklari, tasvirlari bilan koʻnglimizga taskin berayapti. Hatto, bir shoir ogʻamiz, «dengizni koʻzining yoshlari bilan toʻldirishini» yozgan edi.

Yurtboshimizning taklifi bilan bu yil bahor kunlari BMT Bosh kotibi Pan Gi Munning Orolga tashrifi va birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning BMT Bosh Assambleyasi sammitining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bagʻishlangan oliy darajadagi yalpi majlisidagi nutqida taʼkidlaganidek: «Orol fojiasi ekologiya muammolariga masʼuliyatsiz munosabatda boʻlishning yaqqol misolidir. Bir paytlar noyob va goʻzal dengizlardan biri boʻlgan Orol bir avlod hayoti davomida deyarli qurib va yoʻqolib borayotgan suv havzasiga aylandi».

Biz qanchalik harakat qilmaylik tabiatga kuchimiz yetmaydi. Ammo biz rassomlar Orol dengizining hatto shu holatida ham goʻzal qiyofasini koʻra olamiz va oʻz asarlarimizda tasvirlaymiz. Koʻplab ustoz rassomlarning sevimli mavzulariga allaqachon aylanib boʻlgan. Hech bir rassom yoʻqki hayoti davomida bir marta boʻlmasin orolni koʻrmagan matoga ranglar orqali tushirmagan boʻlsa.

Orol hayoti davri sovet rassomlari tomonidan tasvirlanib kelgan. Ular bizning vaqtimizga etib kelidi va Orol dengizi bilan sodir boʻlgan dahshatli falokatning hujjatli dalilidir. Afsuski, bugungi yoshlar Orol dengizining taqdiri haqida deyarli toʻliq tasavvurga ega emaslar. Buning uchun ular faqat yozma manbalarga, foto arxivga va rassomlarning realistik asarlariga ishonishlari mumkin.

Aynan shu asarlar 1959 yilda Orolning to'liq suvli davri bilan Muynoqning asosiy portida rassom N. Sultonov tomonidan mohirona ijro etilgan. U suv dunyosini, ya'ni dengiz, daryolar va ko'llar to'lqinlarini alohida mehr bilan yozgan. "Orol seriyasi" - bu P. P. Benkov nomidagi badiiy bilim yurtida o'qigan davrida Muynakdagi talabalik yozgi amaliyotining natijalari.

1960 yildan boshlab Orol suvlari yiliga 10 sm ga keskin pasayishni boshladi. Ammo bu vaqt ichida ko'plab rassomlar o'z asarlarida Orol taqdirini kuylashdi. Men, ayniqsa, o'zbekistonlik aralist rassomlarning ismlarini ta'kidlashni istardim: Butakov., Matevosyan A.R., T.Shchevchenko, Y.Salomaxin, S.Rahmetov, N.Kalonov, qoraqalpog'istonlik rassomlar S.Boybosinov, J.Kuttimuradov, U.Saparov, V.Serekeyev, Berdimbetovd, Lepesov J. ammo rassom N.Sultonovning eng o'ziga xos xususiyati shundaki, u dengizni haqiqiy, tabiiy janrda tasvirlagan.

Shuningdek, yosh rassomlardan biri Saidbek Sabirboyev tomonidan ishlangan asarlarga nazar tashlasak, rassomning asosiy mavzusi vatani Qoraqalpog'istondir. Qumli shamollar, sho'r botqoqlar, g'oyib bo'lgan Orol mamlakati, Qizilqum va Qorakum ikki cho'lining cheksiz kengligi, Ustyurt platosi, qadimiy tepaliklar va nekropollar aks etgan. Qozoq tarixchisi va etnografi Chokan Valixonov shunday yozgan: "Qoraqalpoqlar cho'llarda birinchi shoir va qo'shiqchilar tomonidan kuylanadi". Endi esa rassomlarni ham qo'shishimiz mumkin.

Uning asarlarini boshqa hech kim bilan aralashtirib bo'lmaydi. Saidbek Sabirboyevning hayotga o'ziga xos ajoyib va betakror qarashlari bor. U tasvirlaydigan dunyo hayajonli, hech kimni befarq qoldirmaydi, balki energiya beradi. Sabirbayev haqiqiy eksperimentator bo'lgani uchun. U yangi narsalarni sinab ko'rishdan qo'rqmaydi, davom etadi. Uning rasmlarida siz "siz bilan gaplashayotgan" Orolni, go'zal qoraqalpoq ayollari va o'g'illarini o'z erlarining kelajagi haqida o'ylayotganini ko'rish mumkin.

Rassom bir soʻz aytmasdan koʻp narsani ifoda etishi mumkin. Uning uchun hamma uning rasmlarini aytadi. Ogʻriq, his – tuygʻular, orzular va haqiqatni koʻrsatish kerak, shunda odam sizning rasmlaringiz yonida turib, muallif uchun Orol fojiasi u bilan abadiy qoladigan narsa ekanligini tushunadi — deydi Saidbek Sabirbayev.

Dengiz bilan uchrashishdan barcha his-tuygʻularni his qilish uchun rassom uning qirgʻogʻida bir necha bor boʻlgan. "Uning feʼl — atvorini bilish mumkin emas, agar siz shoʻr havo bilan nafas olmasangiz, kechqurun ufqqa qanday ulanganini koʻrmasangiz", - deydi Saidbek Sabirbayev.¹

Uning Muynakka ijodiy sayohatlari har safar kashfiyot, kichik shaharcha oʻz aholisi uchun qanday qilib Koinotning markaziga aylanganini his qilish va tushunish imkoniyatidir. Ijodiy asarini yaratishdagi ilmiy izlanishlar natijasida bir necha silsila asarlar vujudga keldiki, ularning xar biri alohida asar sifatida eʼtirof etish mumkin. Misol uchun Sabirbayev Saidbekning asarlarini aytadigan boʻlsak, unda Qoraqalpoq xalqi suv tanqisligidan aziyat chekayotganlari yaqqol koʻzga tashlanadi. Tasvirlangan har bir obraz va detallar bir-biriga uzviy bogʻlanganki, unda har bir boʻlinma va holatlar bir-birini toʻldirib, aynan ushbu qoralama orqali "kompozitsiya" nomli tushunchani nozik xis qilish xislatga egaligini kuzatishimiz mumkin. Uning asarlarida Qoraqalpoq xalqi tarixi, ularning madaniyati, urf–odatlar va anʼanalari xaqida tasvirlangan.

Biz Orol dengizini oʻz asarlarida aks ettirgan rassomlar haqida fikr bildirar ekanmiz, ularning ijodining chek chegarasi yoq. Ularning har birini asarini kuzatar ekanmiz dengizning qanchalik limmo lim toʻla mavj bilan tolqinlanayotganlarini yoki aksincha uning tobora qurib sahroga aylanib borayotgani fojeasini koʻrishimiz mumkin. Men ham oʻz ilmiy tadqiqot ishimda Orolning bugungi kundagi holi uning mamlakatimiz uchun qanchalik ekologik muammolarga olib kelishini, uning koʻrinishini tasvirlab, kelajak avlod uchun manbaa sifatida qoldirishni oʻz oldimga maqsad qilib qoydim.

---

¹https://plov.press/blogs/all/muzyka_stepey_i_spyashchiy_aral_udivitelnaya_zhizn_v_polotnakh_karakalpakskego_kh_udozhnika_saidbeka/

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Orolning kelajagi uchun har birimiz kurashmog‘imiz lozim. Zero, Yurtboshimiz ta’kidlaganidek: «Orol taqdiri – million-million insonlar taqdiri, demakdir. Shunday ekan, biz o‘z taqdirimiz, farzandlarimiz kelajagi uchun kurashmog‘imiz zarur».

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev «O‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o‘rganish va targ‘ib qilishning dolzarb masalalari» mavzusidagi xalqaro konferensiyasidagi nutqi.
2. Ахмедова Н.Р. Живопись Центральной Азии XX века: традиция, самобытность, диалог. –Ташкент, 2004
3. “Jahon adabiyoti” jurnali, 2010 yil, 10-son.
4. Султонова Дилшода Намазовна Аральское море в творчестве живописца Намоза Султонова.
5. Шухратжон Хуррамов Савицкий и каракалпакские художники 4 июня, 2017.